HELSINGIN HOVIOIKEUS
Salmisaarenranta 7 I, PL 132
00181 Helsinki
Puhelin: 02956 40500
Telefax: 02956 40512 (kirjaamo)
Sähköpostiosoite: helsinki.ho@oikeus.fi

402/7074/2014

27.10.2014

Oikeusministeriö

Lausuntopyyntönne OM 1/62/2013 (19.9.2014)

Lausunto luonnoksesta hallituksen esitykseksi rikosuhrimaksusta ja eräiden siihen liittyvien lakien muuttamisesta

Yleistä

1. Ehdotuksessa esitetään rangaistukseen tuomituille määrättävää maksuseuraamusta. Maksujen tuotto käytettäisiin rikoksen uhrien tukipalveluihin. Maksuvelvollinen on se, joka tuomitaan rikoksesta, josta voi seurata vankeutta[1]. Maksuluokkia on kaksi, 40 euroa tai 80 euroa. Korkeampi maksu (80 euroa) tuomitaan rikoksesta, josta voi seurata kuutta kuukautta ankarampi vankeusrangaistus. Maksu määrätään rangaistukseen tuomitsemisen yhteydessä. Sakon ja rikesakon määräämisestä annetun lain mukaisessa menettelyssä maksun määrää syyttäjä tai poliisi. Tällaisia maksujärjestelmiä on muuallakin, muun muassa Ruotsissa, jossa tuottoa käytetään rikosvahinkokorvausten maksamiseen, neuvontaan, tutkimukseen ja erinäisiin tukipalveluihin.

2. Niin kuin esitysluonnoksessa todetaan, maksutuotto tulisi merkittävässä määrin kertymään liikennerikoksiin syyllistyneiltä, joilla on ilmeisesti keskimäärin enemmän maksukykyä kuin esimerkiksi perinteisiin omaisuus- tai väkivaltarikoksiin syyllistyneillä. Liikennerikokset ovat massarikoksia, ja pelkästään rattijuopumusrikoksiin tuomittuja on vuosittain parikymmentä tuhatta. Liikennerikokset ovat yleensä vaarantamisrikoksia, eikä niissä usein ole rikosuhreja. Mahdolliset vahingot uhreille korvataan liikennevakuutuksista. Uuden maksujärjestelmän tuotto tulee siten sellaiselta tekijäryhmältä, joka ei ole erityisesti aiheuttamassa tukipalvelujen tarvetta.

3. Ehdotuksessa esitetyn tiedon mukaan sakkorangaistuksista saadaan perityksi 80 %. Perinteisten rikosten osalta tuotto-odotusta kuvaa toisaalta se, että valtion rikosvahinkokorvauksista saadaan rikoksentekijöiltä perityksi vain n. 10 %. Rikoksentekijältä perinnässä saatu maksusuoritus voi jakaantua useiden rikossaatavien kesken ja rikosuhrimaksulle jäävä jako-osuus voi maksun viimesijaisuuden takia jäädä hyvin vähäiseksi.

4. Luonnoksessa on arvioitu, että ehdotetun järjestelmän nettotuotto olisi noin 5 miljoona euroa vuodessa. Ehdotettu järjestelmä vaikuttaa sinänsä yksinkertaiselta ja selkeältä. On kuitenkin aiheellista kysyä, onko uutta erillistä maksujärjestelmää syytä luoda kaik-

1 Maksuvelvollisuuden edellytykseksi tulisi jo 2 §:ssä säätää, että rikoksentekijä tuomitaan *rangaistukseen.* Vasta maksun suuruutta koskevasta 3 §:tä ilmenee, että rikokseen syylliseksi todetulle mutta rangaistukseen tuomitsematta jätetylle maksua ei voi määrätä.

kien nykyisten maksuseuraamusten päälle. Vastaaja voidaan samalla tuomiolauselmalla tuomita rikosoikeudelliseen maksuseuraamukseen (sakko, menettämisseuraamus) sekä velvoittaa korvaamaan asianomistajalle oikeudenkäyntikulut, korvaamaan valtiolle sen varoista maksetut todistelukustannukset tai asianomistajan oikeusapukulut ja mahdollisesti lisäksi valtiolle tai omalle avustajalle omasta avustamisesta aiheutuneet kulut. Muutosta hakenut vastaaja voi lisäksi olla maksuvelvollinen myös oikeudenkäyntimaksusta.

5. Rikosuhrimaksu määrättäisiin viran puolesta. Maksun määräytymisperusteisiin ei liity mitään harkintaa. Tähän nähden esityksessä on arvioitu, että uusi järjestelmä ” ei aiheuttaisi suurta muutosta tuomioistuimien toimintaan.” Näin yksinkertainen asia ei kuitenkaan ole. Tuomioistuimet joutuvat näet jokaisessa rikosasiassa erikseen tarkistamaan, onko vastaaja syyllistynyt rikokseen, josta voi seurata vankeutta ja lisäksi, voiko rikoksesta seurata enemmän kuin kuuden kuukauden vankeusrangaistus. Kun käräjäoikeuksissa käsitellään vuosittain yli 60 000 rikosasiaa, tämä ei kokonaisuutena ole mikään aivan vähäinen työmäärä kaiken muun lisäksi. Yksittäistapauksessa, esimerkiksi kun tekijä on syyllistynyt laajoihin rikossarjoihin, joissa rikoksesta seuraa tyypillisesti vain sakkorangaistus (näpistys, lievä kavallus), rangaistusuhan tarkistus voi vaatia enemmänkin aikaa. Samaa tarkistusta joudutaan tekemään muutoksenhakutuomioistuimessa, etenkin kun syyksi lukemista muutetaan. Vaikka rikesakko ja rangaistusmääräys voidaan antaa vain laissa erikseen säädetyistä teoista, maksun määräämisestä aiheutuu varmasti lisätyötä myös poliisille ja syyttäjälle.

6. Jos tuomioistuimen käytössä jo oleviin tai tuleviin tuomiolauselmajärjestelmiin saadaan liitettyä toiminto, joka automaattisesti ja luotettavasti tarkistaa rikosuhrimaksun perusteen, työmäärä on tietysti vähäisempi. Hovioikeuden tiedossa ei ole, voiko tällainen toiminto olla myös poliisien ja syyttäjien käytössä.

Muutoksenhaku

7. Ehdotetun rikosuhrimaksulain 5 §:n (Muutoksenhaku) mukaan maksuvelvollisuudesta saadaan hakea muutosta vain pääasian yhteydessä. Pääasialla tarkoitetaan perusteluissa sitä rangaistusta koskevaa tuomiota, jonka perusteella rikosuhrimaksu on määrätty. Ehdotettu sääntely tarkoittaa sitä, että muutosta ei voida hakea vain siltä osin kuin rikosuhrimaksu on määrätty.

8. Vaikka maksun määräämisperusteet ovat yksinkertaiset ja selkeät eikä niihin sisälly harkintaa, on kuitenkin mahdollista, että maksu määrätään virheellisesti tai jätetään virheellisesti määräämättä. Käräjäoikeudessa näin voi käydä esimerkiksi, kun vastaaja tuomitaan syytteestä poiketen sakkorikoksesta (esimerkiksi pahoinpitely/lievä pahoinpitely) tai kun hovioikeudessa syyksi lukemista vastaavalla tavalla lievennetään.

9. Etenkin rikosasian vastaajalla tulee olla oikeus hakea muutosta rikosuhrimaksun määräämisestä ilman että hänen täytyy samalla hakea muutosta pääasiassa. Muutoin sääntely ei täyttäne perustuslain 21 §:n vaatimusta oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin takeista ja oikeudesta hakea muutosta. Yksi mahdollisuus on, että virheellinen maksupäätös voitaisiin poistaa tai maksua alentaa ainakin vastaajan eduksi, noudattaen soveltuvin osin, mitä virheen korjaamisesta on säädetty oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain 11 luvun 9 §:ssä säädetään (vrt. 11:9 a).

10. Lakiehdotuksen 5 §:n muutoksenhakurajoitus voi tuskin tarkoittaa sitä, että rikosasian vastaaja ei voisi hakea oikeudenkäymiskaaren 31 luvun säännösten nojalla virheellisesti määrätyn maksupäätöksen purkamista sillä perusteella, että päätös on ilmeisen lain vastainen. Ratkaisun purkamista voidaan kuitenkin pitää liian raskaana menettelynä tällaisessa kaavamaisessa maksuasiassa.

11. Toinen kysymys on se, tulisiko syyttäjällä olla oikeus hakea muutosta pelkästään rikosuhrimaksua koskevasta päätöksestä, jos syyttäjä havaitsee, että maksu on jätetty virheellisesti määräämättä tai se on määrätty liian alhaisena. Vaikka intressi valtiolle on vähäinen, yhdenvertaisuuden vaatimus voi kuitenkin puoltaa syyttäjän muutoksenhakuoikeutta. Syyttäjällä tulisi olla oikeus kaikissa tapauksissa vaatia ratkaisun muuttamista tai korjaamista myös vastaajan eduksi.

12. Kolmas kysymys on se, tulisiko hovioikeudella olla pääasian yhteydessä mahdollisuus viran puolesta poistaa tai alentaa virheelliseksi havaitsemansa maksuvelvollisuus ilman, että käräjäoikeuden ratkaisuun on haettu siltä osin muutosta. Oikeudenkäymiskaaren 26 luvun 1 §:n perusteella tämä ei näyttäisi mahdolliselta. Ottaen kuitenkin huomioon, että maksu määrätään viran puolesta tulisi hovioikeudella olla mahdollisuus viran puolesta korjata virheellinen maksupäätös ainakin vastaajan eduksi. Erityinen (mutta harvoin esiin tuleva) tarve puuttua asiaan viran puolesta hovioikeudessa voi olla, jos tekoon sovellettava rikoslaki on käräjäoikeuden ratkaisun jälkeen lieventynyt maksun määräämisen edellytyksiin vaikuttavalla tavalla (esim. laki 879/13, jolla rikoslain 24 luvun 9 §:ssä säädetystä kunnianloukkauksesta tuli sakkorikos)

13. Muutoksenhaun rajoittamista koskeva 5 § olisi edellä esitetyn perusteella arvioitava uudelleen. Hovioikeus ei ota kantaa, onko sääntely tältä osin tyydyttävä rikesakon ja rangaistusmääräyksen osalta.

Maksu- ja korvausjärjestelmien kokonaistarkastelu tarpeen

14. Erityisesti käräjäoikeuden ja hovioikeuden lainkäyttötyössä menee aikaa erilaisten pääasiaan liitännäisten, valtiolla suoritettavien korvaus- ja maksukysymysten käsittelyyn ja niiden ratkaisemiseen. Sen sijaan, että nyt ehdotetaan uutta liitännäismaksua, olisi syytä harkita, voitaisiinko tuomioistuimissa ottaa käyttöön nykyistä huomattavasti yksinkertaisempi ja kaavamaisempi korvaus- ja maksujärjestelmä, jonka tuottoa voitaisiin ohjata myös rikosten uhrien tukipalveluihin. Samassa yhteydessä voitaisiin selvittää, voitaisiinko Suomessakin siirtyä järjestelmään, jossa todistajanpalkkioita koskevat kysymykset hoidettaisiin oikeussalin ulkopuolella. Nyt palkkioiden ja kustannusten yksityiskohtainen selvittely oikeudenkäynnin aikana voi paitsi kiusallisella tavalla häiritä pääasian käsittelyä, viedä tarpeettomasti aikaa ja aiheuttaa kustannuksia. Asian kokonaistarkastelua ei saisi estää se, että asia kuuluu oikeusministeriössä kolmen eri osaston toimialaan.

Presidentti Mikko Könkkölä